

HELG

INNSENDT

Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke fri og uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

SØRGERINGER

► To ulike sørgeringer fra KUBENs samling. Den største gullringen (AAM.22141) er fra 1878, og inneholder flettet menneskehår. Den ovale gullringen (AAM.09116) er fra 1775. Ringen er pyntet med granater, og har motiv av en urne under en sørgepil. Foto: Anne K. Pettersen, Aust-Agder museum og arkiv – KUBEN.

SENTIMENTALT SMYKKE

► Ikke alle smykker med hår er sørge-smykker. Dette er et godt eksempel på et sentimentalt smykke fra samlingen. Denne brosjen (AAM.03663) var en forlovelsesgave fra Constance Aall til Peter D. S. Herlofson, som giftet seg i 1800. Navnet er laget i små perler på dytblå emalje, som er omgitt av flettet hår. Mest sannsynlig er håret fra Constance selv. På baksiden er det risset inn «Troskabs Pant». Foto: Anne K. Pettersen, Aust-Agder museum og arkiv – KUBEN.

Smykker som har gått i glemmeboken

Hvordan minnes vi våre døde i dag? Tidligere bar både kvinner og menn klær og smykker som signaliserte sorg. Men i våre dager er sorgen i all hovedsak en privat affære.

Vi kan gå ut av våre hjem og ingen på gaten vil skjønne at vi har mistet en nær person. I KUBENs samlinger finnes det noen smykker som tidligere var symbolbærere for sorg – sørgesmykkene.

Et sørgesmykke er et smykke vi bærer som et minne om en død person. Sorte sørgeklær og hattens sørgeslør er en tradisjon mange har hørt om, men sørgesmykkene har gått mer inn i glemmeboken. På KUBENs gjenstandsblogg gjenstand.no, ble det nylig publisert et innlegg om sørgeringen som tradisjon. Men sørgeringer er bare en del av tradisjonen med sørgesmykker. I tillegg fantes det sørgevarianter av brosjer, medaljonger, slipsnåler, smykkenåler, hattenåler, mansjettknapper, halskjeder og armbånd.

Sørgesmykke som tradisjon

Tradisjonen med sørgesmykker er gammel. I norske fagbøker som omtaler sørgesmykker, står det som regel at slike smykker springer ut av en engelsk tradisjon, som spredte seg over store deler av Europa og over til Amerika. Allerede i middelalderen ble det riktignok brukt smykker med motiv av skjeletter og hodeskaller, slik mange sørgesmykker utover 1800-tallet også så ut. Men frem til 1649, da den engelske tradisjonen slo inn, var de morbide smykkene først og fremst ment som et memento mori («husk at du skal dø»).

Etter 1649 skjedde det imidlertid en endring. Da ble den engelske kong Charles henrettet for høyforræderi. Etter sigende var kongens siste ord en bønn om å bli husket. Sørgeringer med hans portrett på ble produsert, og hans lojale tilhengere gikk med disse smykkene i hemmelighet, dels som minne om kongen personlig, dels som

støtte til monarkiet.

Dette ble begynnelsen på tradisjonen med de «moderne», mer personlige sørgesmykkene. Sørgesmykkene var på sitt mest populære i tiden etter at prins Albert, dronning Victorias gemal, døde i 1861. De eneste smykkene dronningen tillot hoffet å bruke, var nemlig sørgesmykker og smykker laget av hår. Dette påvirket den generelle moten, også utenfor England.

Sørgeringen – det mest sentrale sørgesmykke

Det sies at den viktigste av sørgesmykkene var sørgeringen. Ofte bestilte man sin egen ring, og i testamentet kunne man finne informasjon om hvem som skulle få dem. Disse ble så delt ut i begravelsen. Fikk man en sørgering fra en høytstående person, kunne en slik ring også være et status-

DANCE OF DEATH: Utsnitt av Johannes de Castuas

symbol. Men sørgeringen kunne også være mer personlig, og bli laget av noen som sto den avdøde nær.

På KUBEN har vi eksempler på de to ulike variantene. Den ene gullringen fra 1800-tallet, er unik. Ifølge våre opplysninger er den laget til minne om Elisabeth Dedekam, som døde i 1878. Her har noen mest sannsynlig brukt håret til den døde som bakgrunn for motivet i ringen. Deretter har det blitt brodert på små frøperler, en palme, en obelisk eller fyrtårn, og en liten oval i perlemor med initialene til den avdøde skrevet på.

Den andre sørgeringen i gull kan derimot ha vært en av flere identiske ringe som ble delt ut til de etterlatte. Den er ca. 100 år eldre, fra 1775. I denne ringen ser vi et typisk motiv for sørgeringer: en urne under en hengepil. Rundt det ovale glasset er det en rad av granater. Skriften rundt ringen forteller oss hvem som skal minnes. Her står det navn, dødsdato, og

SØRGENÅLER

► KUBEN har tre ulike sørgenåler i samlingen. Til høyre ser vi en sørgenål (AAM.15970) over Niels Thode Helsing, som døde i 1812, 26 år gammel. En kvinne i klassiske gevanter støtter seg mot en sort silhouettprofil av ung mann. Bak ser vi minnesmerke med urne på toppen, og på sokkelen står den avdødes initialer: «NTH». Sørgenålen i midten (AAM.03493) er mer nøytral i sølv og sortlakkert glass. Den siste sørgenålen i emalje og sølv er fra ca. 1910, laget hos sølvsmed David Andersen. Foto: Anne K. Pettersen, Aust-Agder museum og arkiv – KUBEN.

UVISS

► Hårkjede (AAM.19264) fra 1850-75. Med mangelfull dokumentasjon er det vanskelig å si om dette er et sørgesmykke eller et sentimentalt smykke. Foto: Anne K. Pettersen, Aust-Agder museum og arkiv – KUBEN.

Dance Macabre (1490). Memento mori er en latinsk frase som kan oversettes med «husk at du skal dø» eller «husk din dødelighet». Memento mori var et viktig budskap også i billedkunsten.

FOTO: NATIONAL GALLERY OF SLOVENIA, LJUBLJANA

hvor gammel hun ble: «ELIZ. MANLEY. OB. 3. SEP. 1775. Æt. 40.» Museet har tidligere forsøkt å finne ut hvem Elizabeth Manley var – uten hell. Men denne ringen sørger i hvert fall for at hun ikke er helt glemt.

I løpet av tiden sørgeringer ble brukt, ser vi en stor endring av design, symbolikk og materiale. På 1500–1600-tallet var det populært med makabre motiver som knokler, kister og hodeskaller, som også var vanlige motiver i andre kunstformer som tematiserte memento mori. På 1700-tallet ble det imidlertid vanlig å ha bilde av en urne og piletrær, som ringen i samlingen vår. På 1800-tallet kunne bruk av hvit emalje i dekoren symbolisere at kvinnen døde som ugift jomfru, og bruk av perler kunne indikere et dødt barn.

Menneskehår som materiale

I dag vil nok mange rynke på nesene

ved tanken på å pynte seg med smykker som er laget av menneskehår. Men det var slettes ikke uvanlig å bruke hår fra den døde som materiale i sørgesmykker. Under gode forhold kan hår bevares i tusenvis av år, og håret symboliserte derfor evighet. Det var ikke bare i sin naturlige form hår ble brukt i smykker. Hår ble også kvernet opp og blandet med væske, slik at det kunne brukes som maling. I mange sørgesmykker med malt dekor består malingen derfor av menneskehår.

Men det var ikke bare i sørgesmykker hår ble brukt. Man lagde for eksempel både halskjeder, armbånd, øredobber og veggdekorasjoner av menneskehår. Hårsmykker var også populært i Norge på 1800-tallet. Om en ikke ville lage det selv, fantes det kvinner som produserte og solgte hårsmykker. Og hadde en kaptein et urkjede av kvinnehår, betød det at han

seilte på de syv hav i motsetning til de som holdt seg i fjordene og på kysten.

I museets samling har vi flere hårarbeider som faller utenfor kategorien sørgesmykke. Hår var rett og slett et materiale på mote på 1800-tallet, og det ble ansett som en personlig og fin gest å gi bort noe som var laget med basis i ens eget hår. På verdensutstillingen i Paris i 1855, var en populær attraksjon et portrett i full størrelse av dronning Victoria, som var laget av menneskehår.

Sørgesmykke eller vanlig smykke?

Digitalt museum er en nettside der nesten alle norske museer legger ut samlingene sine digitalt. Det er et pågående prosjekt, og ingen museer har ennå digitalisert samlingene sine fullstendig. Akkurat nå ligger det ute drøyt 755 000 gjenstander som alle kan søke i. Søker vi på «Sørgesmykke»

får vi i dag opp 11 treff. På «Hårsmykke» 19 treff.

Det betyr ikke at dette er alt som finnes av sørgesmykker i norske museer. Det vil antakelig dukke opp langt flere etter hvert som samlingene rundt om i landet blir digitalisert. Men om vi som jobber med samlingene ikke vet om fenomenet sørgesmykker, vil et slikt smykke rett og slett bli registrert som et vanlig smykke. I tillegg kan det være vanskelig å vite om et smykke faktisk har vært et sørgesmykke, i motsetning til et sentimentalt smykke, gitt for eksempel til en kjæreste, mor eller bror.

Kunsthistoriker Hayden Peters samler på sørgesmykker, og har jobbet mye med å skille sørgesmykker (personlig sorg), minnesmykker (offentlige personer) og sentimentale smykker (kjærlighetsgaver) fra hverandre.

HELG

Forskjellene i motiv og materiale er små, og av og til er det umulig avgjøre dette helt sikkert om vi ikke har alle fakta på bordet. Et godt eksempel er det avbildede hårkjedet (AAM. 19264) fra samlingen, som vi har lite informasjon om. Her består kjedet av flettet hår, og i den lille medaljongen er det innlagt hår i en krans. Vi vet at smykket har tilhørt Marie Mangor Blom (1837–1917), og at det er datert til 1850–75. Uten informasjon om bruk, er det ikke lett å avgjøre om dette er en kjærestegave eller om det er laget til minne om noen. Siden det ikke er noen initialer eller årstall å spore på smykket, er det nærliggende å tro at det er et sentimentalt smykke. Men det finnes eksempler på sørgesmykker uten noe slikt, så ingenting kan sies med sikkerhet her.

En tradisjon tar slutt

Hvorfor sluttet vi å gå med sørgesmykker? Det er det ingen entydig forklaring på, men fenomenet forsvant i årene rundt 1. verdenskrig – en periode med mye død og lidelse. I tillegg mistet sørgesmykkene noe av sin sentimentale funksjon da det ble mulig å ta fotografier til minne om de menneskene som sto en nær. Selv om sørgesmykker og sørgeklær ble båret av både kvinner og menn, så var det spesielt kvinnene som opprettholdt sorgens tradisjoner. Etter hvert som kvinnerollen endret seg, gikk også denne typen tradisjoner ut av bruk.

I 1924 ble hårsmykker avskrevet som noe gammeldags i *Antiques magazine*: «Tanken på å ha fletter av en avdød slektning dekorativt dinglende fra ens øre, hadde sterkere appell innenfor forrige århundres sentimentale ideer enn innen våre dagers oppfatning av renslighet». Og vi har kanskje ikke helt kommet dit igjen at avdøde slektingers hår er noe vi ønsker å ha dinglende fra ørene våre?

Uansett hva vi føler for sørgesmykker med eller uten hår, mener jeg som museumsarbeider at sørgesmykkene har sin egen form for verdi. Håndfaste bevis på menneskers eksistens knytter oss tettere opp mot historien. Under omvisninger i museumsmagasinet på Kuben pleier jeg å vise frem den ene sørgeringen. Ofte tar samtalen raskt en personlig vending, og døden – et tema som angår oss alle – aktualiseres dermed ved ringen etter en navngitt, men ukjent kvinne. Vi vet aldri hvilke ringvirkninger vi legger igjen etter oss.

Kilder

M.D. Goggin & B.F. Tobin: *Mourning Jewellery*. Ashgate 2013.

M. Graff: *The History Behind Victorian Mourning Jewellery*. *National Jewellery* 2014.

Maribeth Keane & B. Quinn: *Hayden Peters Talks About Skulls, Hairwork, and the Fashion of Mourning*. 19. februar, 2010. www.artofmourning.com

Anne Klippenvåg Pettersen, rådgiver og museolog ved Kuben, Aust-Agder museum og arkiv.

FAKTA

I ET HISTORISK LYS

► Under denne vignetten skriver historikere og andre fagfolk på Agder om spørsmål de brenner for. Spalten er et samarbeid mellom Aust-Agder museum og arkiv, HIFO Agder og Agderposten.

► Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: kristofer.vadum@aama.no eller redaksjonen@agderposten.no

QUEEN VICTORIA: Da Dronning Victoria mistet Prins Albert i 1861, gikk hun inn i en dyp sorg. Resten av sitt liv var hun ikledd sørgedrakt. De eneste smykkene dronningen tillot hoffet å bruke, var sørgesmykker og smykker laget av hår. Dette førte til at slike smykker ble en viktig del av moten på slutten av 1800-tallet.

FOTO: NATIONAL SCIENCE AND MEDIA MUSEUM, UK